

Джерело: 900 років Дрогобичу: історія і сучасність // Тези доповідей міжвузівської краєзнавчої науково-практичної конференції. – Дрогобич, 18-19 грудня 1991. – С. 101-103 (146 с.)

Демський М. Т. (Дрогобич)

ФРАЗЕМІКА ЕПІСТОЛЯРІЇ І. ФРАНКА В ЇЇ СТОСУНКАХ З ФРАЗЕМІКОЮ В СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Усі, хто пише про мову Франка, намагається небезпідставно довести, що вона формувалася в надзвичайно складних умовах і що сам письменник, розуміючи значення літературної мови в справі консолідації української людності в єдину націю, постійно прямував до того типу мови, якою писала, хоч у масі своїй не говорила, переважна більшість авторів-придніпрянців. Та всі вчені при цьому чомусь не беруть до уваги основоположну думку Франка-мовознавця, витворення спільної галичанам і придніпрянцям літературної мови повинно відбуватися на основі всіх українських говорів і при врахування писемно-літературних традицій і народно-поетичної творчості всієї України (див. про це хоч би його статтю «Говоримо на вовка – скажімо і на вовка» Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 25. – С. 167-175). Саме в такому аспекті розглянемо фраземи, вжив Франком у епістолярії, опублікованій у п'ятдесятитомнику, в плані її стосунків з фраземікою, наявною в СУМі. Усього в цьому листуванні ми виявили 1447 фразем. З них 1339 українські фраземи (як власне українські, так і кальковані) і 108 некалькованих запозичень. Зрозуміло, що майже все те фраземне багатство використане одним з найвизначніших знавців української мови та її видатних будівничих з метою якнайповніше донести до співрозмовника певну інформацію та якнайчіткіше виразити своє ставлення до неї, мало би ввійти у фраземній корпус української мови та бути відображеним на сторінках академічного тлумачного словника чи тлумачного фраземника. Однак з різних причин (зокрема політика, скерована на асиміляцію української мови російською, що зумовила недопущення до реєстру словника такої лексики і фраземіки, яка засвідчувала специфіку українського світобачення й світосприймання, особливо коли ця лексика і фраземіка були галицизмами) цього не сталося. Лише 480 українських фразем, ужитих Франком у листуванні, мають відповідники на сторінках СУМу. І тільки 24 з 108 некалькованих фразем знаходимо у «Словнику іншомовних слів» і збірнику «1000 крилатих виразів». Так, ніяк не враховано в СУМі вживані Франком у листуванні фраземи поширені головню на Бойківщині, такі, як *туман вісімнадцятий, взяти в крипи, дати на підтики, з'їсти лабатенника, ані ценьк, крий мати Василюшина!* (всього 94), фраземи, що мають у своєму складі компоненти, які служать основою їхньої негативної

конотації чи з певних причин татуйовані, наприклад: *кури блювати* від чого, *вдарити в пику*, *на жидівське пущення*, *полтавська галушка* (всього 6). Не відображено в СУМі цілком цілєю низки 1) контамінованих Франком фразем, необхідних йому для передачі своїм адресатам ускладнених семем, таких, як *грубі суми*, *за комір та за двері*, *наробити бучі*, *з болота підняти*, *поставити себе в шкуру* й інші (всього 17); 2) фразем, створених письменником способом моделювання (*буква в букву*, *від вовка до медведя посилати*, *з самого пера жити*, *покласти перо а полицю*), інтеграції (*швендятися та рипатся*, *обходити та обминати*, *одягати в німецьку сорочку*, *між курми і телятами*), диференціації (*кидати закидами*, *наробити колоту*, *пуститися на жебранину*); 3) фразем, утворених письменником на базі наявних шляхом заміни компонентів (*нагнати резон до голови*, *підрізати ноги*, *стояти сіллю в оці*), трансформації їхньої граматичної будови (*лишати на льоду*, *так і бог приказав*, *канути в воду*) та семантичного розгортання і присвоєння наявним фраземам нового значення (*мати лице* «виглядати» < *мати лице* «бути здатним з'являтися всюди»); 4) фразем, утворених по-різному на базі паремій, наприклад: *заперті ворота*, *добирати після ставу греблю*, *ловити рибу перед саком* (усього 113 фразем-дериватів) і 5) калькованих з риних мов фразем, головню з польської, таких як *забирати голос*, *загнути пароль*, *кинути до коша*, *як на чотири тузи числити*, *яким чолом* (всього 111). Не відображено в СУМі й велику кількість ужитих Франком у листуванні фразем, які при спільному з реєстровими одиницями значення різняться від них компонентним складом, чи будовою, наприклад: *читати між стрічками*, *числитися і словами*, *ходити утертими дорогами*, *рити яму під ким*, *в одній хвилі* (всього 81 фразема).

Відсутність усіх розглянутих фразем у СУМі хоч і збіднює фраземній корпус української мови при бажанні можна якось пояснити. Однак там не знайшлося місця для 340 фразем, які ні своєю будовою, ні семантикою не протистоять тим, які автори цього словника вважають нормативними, і їхня відсутність поясненню не піддається. Це фраземи на зразок: *всадити до арешту*, *вдаритися в щирість*, *взяти під розвагу*, *вішати зуби на кілок*, *влязати в дорогу кому*, *додавати духу*, *аж очі свої забули*, *заноситися на дощ*, *змити голову кому*, *орати переліг*, *позичити на вічне віддавання*, *пропала сокира між ким*, *цілий світ*, *Іванова хата*, *насиджене місце*, *віз і перевіз*, *молоді літа*, *не битий в чому*, *дід та баба і ціла громада*, *сороки й ворони*, *не суди боже!*, *три міхи чого*, *з півкопи чого*, *цілий легіон чого*, *цілий полк чого*, *велика сила чого* й інші. Відсутність на сторінках СУМу такої великої кількості фразем, ужитих Франком у листуванні, не виняток. Там не знайшлося місця для великої кількості (біля 180 одиниць) фразем, уживаних Шевченком (див. про це М. Т. Демський. Шевченкова фраземіка і її відображення на сторінках СУМу // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови // Тези доповідей Республіканської конференції. – Ужгород, 1989. – С. 49-51). Є значні

пропуски й стосовно інших провідних українських письменників, що не були зовсім радянськими. Зрозуміло, що не включення до СУМу такої великої кількості фразем, ужитих Франком у листуванні, серйозно збіднило виражальні можливості сучасної української літературної мови.